

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

11. PŘEDNÁŠKA

Ropné šoky a jejich dopady na tržní ekonomiky v 70. a 80. letech 20. století (důraz na USA a Velkou Británii).

Daň z hlavy (poll tax)

– daň určená neměnnou částkou, která měla být zaplacená každým poplatníkem ve Velké Británii na počátku 90. let 20. století. S návrhem na tuto daň přišla vláda Margaret Thatcherové. Následně se odehrály rozsáhlé protesty proti této dani. Nepokoje přispěly k odstoupení Margaret Thatcherové z postu premiérky a jejímu ústupu do ústraní. Daň byla později zrušena.

Druhý ropný šok

– období poklesu ropné produkce a prudkého růstu cen ropy v roce 1979. Krize byla zapříčiněna propuknutím íránské revoluce, kdy byl autoritativní, prozápadní íránský vládce Réza Páhlaví svržen a nahrazen náboženským, islámským režimem v čele s duchovním Ajatoláhem Chomejmím. Politická nestabilita přinesla omezení ropné produkce na Středním východě a mírný nedostatek ropy na světových trzích. Ačkoli se produkce ropy nesnížila významně, nastalá panika vyhnala ceny ropy a benzínu velmi vysoko (až k 36 dolarům za barel). K dalšímu propadu produkce ropy přispěla i následná irácko-íránská válka, kdy Irák napadl politicky nestabilní Írán ve snaze získat jeho ropná pole. Válka trvala osm let do roku 1988. Ekonomické dopady byly velmi podobné jako u prvního ropného šoku, avšak ne již tak ničivé. Od roku 1980 do roku 1986 ceny ropy klesaly (tzv. Oil Glut).

Dvojitý deficit (Twin deficit)

– situace, kdy je vykazován deficit státního (federálního) rozpočtu a deficit běžného účtu platební bilance. Tyto deficity jsou spolu propojeny, pokud je deficit ve výdajích státu financován půjčkami ze zahraničí. V případě Spojených států se jednalo o situaci v 80. letech 20. století, kdy do Spojených států proudilo velké množství zahraničních investic a docházelo tak k tlaku na apreciaci amerického dolaru, což vedlo ke snížení cenové konkurenceschopnosti amerických vývozců, zároveň docházelo k nasávání levnějších dovozů. Po čase však docházelo k tlakům na depreciaci americké měny.

Carterova doktrína

– zahraniční politika prosazovaná americkým prezidentem Jimmym Carterem, vyhlášena v roce 1980. Podstatou bylo prohlášení, že Spojené státy americké mohou použít vojenské síly, pokud by to bylo nutné, k obraně svých národních zájmů v oblasti Perského zálivu. Jednalo se o reakci na intervenci Sovětského svazu ve válce v Afghánistánu. Sovětský svaz měl upustit od dalších zásahů v surovinově strategické oblasti Perského zálivu. Fakticky tak došlo k rozšíření sféry amerického vlivu i na tyto arabské země s ohledem na jejich ropné zásoby a produkci.

Ekonomie strany nabídky (Supply-Side Economics)

– makroekonomická teorie proklamující, že hospodářský růst může být efektivně dosahován díky vysokým investicím do kapitálu a snížení regulací ve výrobě a obchodu. Strana nabídky, strana výrobců může generovat vysoký hospodářský růst, pokud daňové zatížení podnikání je nízké a podnikání není excesivně regulováno vládou. Spotřebitelé pak mohou benefitovat z nízkých cen a vysoké poptávky na trhu práce. Při formulování vhodného nastavení zdanění v ekonomice se využívá Lafferova křivka, znázorňující vliv daňové sazby na výběr daní. Pokud je sazba daně nastavena nesprávně (tj. je v zakázané zóně grafu), může při jejím snížení dojít k růstu výběru daní. Tato teorie se rozvíjela od 70. let 20. století a našla uplatnění v hospodářské politice amerického prezidenta Ronalda Reagana.

Jomkippurská válka

– ozbrojený konflikt mezi Izraelem a aliancí arabských zemí vedenou Egyptem a Sýrií v říjnu 1973. Arabské země zaútočily na Izrael ve snaze dobýt území ztracená během šestidenní války v roce 1967. Spojené státy americké se postavily na stranu Izraele a vojensky a hospodářsky jej podporovaly. Izrael válku vyhrál. Arabské země vyvážející ropu reagovaly krácením produkce ropy, uvalením ropného embarga na spojence Izraele, což vyvolalo první ropný šok.

Monetarismus

– liberální směr ekonomického myšlení zaměřující se na význam peněz v ekonomice, zdůrazňující svobodný trh a odmítající radikální zásahy státu do ekonomiky. Hlavní myšlenka, že inflace je vždy peněžním jevem spojena s kvantitativní teorií peněz. Tato teorie tvrdí, že nabídka peněz má přímý vliv na cenovou hladinu za podmínky stabilní rychlosti oběhu peněz a počtu transakcí v ekonomice. Tento postulát je pravdivý zejména v dlouhém období, v krátkém je již jeho platnost diskutabilní. Nabídka peněz může mít v krátkém období stimulační účinky na ekonomiku, v dlouhém období má vliv pouze na vývoj cen. Nabídka peněz, kterou může centrální banka částečně regulovat, pak musí být manipulována velmi obezřetně. Hlavním představitelem Miltonem Friedmanem bylo formulováno zlaté pravidlo tempa růstu peněžní zásoby. To má odpovídat tempu růstu potenciálního produktu. Ačkoli proud vznikl v 50. letech 20. století, největší význam pro praktickou hospodářskou politiku měl v první polovině 80. let.

První ropný šok

– období poslední třetiny roku 1973, kdy došlo k prudkému růstu cen ropy na světových trzích. Počátkem ropného šoku byla redukce produkce ropy zeměmi OPEC a uvalení embarga na obchod s ropou pro vybrané země. OPEC toto učinil v reakci na vojenskou a materiální podporu Izraele ze strany Spojených států amerických a dalších západních zemí během jomkippurské války v roce 1973. Embargo bylo ukončeno v březnu 1974. K rapidnímu růstu cen ropy přispěla nejen restrikce její nabídky, ale také souběh vrcholné konjunktury západních center světové ekonomiky a psychologický šok pro ekonomické subjekty. Cena ropy se zvýšila cca pětikrát, na více jak 12 amerických dolarů za barel v roce 1974. Důsledky pro vyspělé ekonomiky byly velmi nepříznivé. Došlo k negativnímu nabídkovému šoku majícímu za následek rychlý růst cen, vysokou nezaměstnanost a hospodářskou stagnaci (souhrnně stagflaci). Vlády většinou reagovaly restrikcí spotřeby, hledáním alternativních zdrojů energie, kontrolou cen. První ropný šok předznamenal hospodářské a strukturální problémy tržních ekonomik v 70. letech 20. století. Zároveň došlo i ke změně ekonomického paradigmatu – keynesiánská hospodářská politika neschopná stagflaci vyřešit, byla nahrazena přístupy monetarismu, ekonomie strany nabídky aj.

Neokonzervatismus

– politický směr obhajující demokracii, národní hrdost, prosazování národních zájmů, přičemž při jejich obraně není vyloučeno použití vojenské síly, dále pak pohrdáním radikálnějšími politickými ideologiemi například komunismem. V ekonomické oblasti se projevoval důrazem na ekonomické svobody, osobní odpovědnost aj. Byl uplatňován mimo jiné americkým prezidentem Ronaldem Reaganem nebo britskou premiérkou Margaret Thatcherové.

Neoliberalismus

– ideologie šířící myšlenky laissez-faire, ekonomického liberalismu. Jeho zastánci podporují privatizaci veřejného sektoru, udržitelnost veřejných financí, deregulaci, svobodný trh, svobodný obchod. Je spojen s politikami britské premiérky Margaret Thatcherové a amerického prezidenta Ronalda Reagana.

Nová ekonomická politika (New Economic Policy)

– hospodářská politika amerického prezidenta Richarda Nixona vyhlášená v roce 1971. Mezi hlavní cíle patřila podpora hospodářského růstu, redukce inflace a vládního zadlužení, šetření ve federálním rozpočtu, podpora domácí konkurenceschopnosti. V důsledku prvního ropného šoku ale plánovaných cílů bylo dosaženo minimálně.

Organizace zemí vyvážejících ropu (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC)

– mezinárodní organizace sdružující 12 zemí produkujících a vyvážejících ropu. Hlavním cílem je udržování stabilních světových cen ropy. Byla založena v roce 1960. Mezi zakládající členy patřila Saudská Arábie, Kuvajt, Írán, Irák a Venezuela. Později se připojily africké země jako Libye, Nigérie, Alžírsko a další. V praktické rovině se jednalo a jedná o kartelovou dohodu určující objem a cenu produkce každému členovi kartelu. V současné době země OPEC kontrolují cca 75 % světových zásob ropy, třetinu ropné produkce a polovinu světových vývozů.

Reaganomics

– styl neokonzervativní, neoliberální hospodářské politiky amerického prezidenta Ronalda Reagana v 80. letech 20. století. Tato politika byla inspirována i ekonomikou strany nabídky. Mezi základní cíle lze zařadit pokles růstu vládních výdajů, zjednodušení daňového systému a snížení daní z příjmů a kapitálu, deregulaci v ekonomice a redukcí inflace prostřednictvím restriktivní měnové politiky (v duchu monetarismu). Ačkoli se nepodařilo zbrzdit růst federálního zadlužení, byl dosažen několikaletý vysoký hospodářský růst s nízkou nezaměstnaností a mírnou inflací. Mezi demokraty byla posměšně nazývána trickle-down economics, mezi republikány voodoo economics.

Strategická obranná iniciativa (Strategic Defence Initiative, SDI)

– soubor opatření navržených americkým prezidentem Ronaldem Reaganem v roce 1983 s cílem vytvořit systém obrany a ochrany Spojených států amerických proti útokům strategických jaderných zbraní (zejména ze Sovětského svazu). Střely měly být zničeny ještě předtím, než dosáhnou území Spojených států amerických nebo jejich spojenců. Kombinovala se pozemní a orbitální obrana. Sovětský svaz iniciativu označil za militarizaci vesmíru, která mohla podle něj v případě konfliktu nevyhnutelně vést k jaderné válce. Spojené státy americké investovaly do ambiciózního programu vyžadujícího nejmodernější technologie miliardy amerických dolarů, čemuž hospodářsky labilní Sovětský svaz již nemohl konkurovat. I když systém nebyl nikdy zcela dokončen, stal se základem pro dnešní americké protiraketové obranné systémy.

Thatcherismus

– styl hospodářské, sociální politiky a politiky obecně prosazovaný britskou premiérkou Margaret Thatcherovou mezi lety 1979–1990. Mezi základní prvky patří víra v trh, tržní ekonomiku, deregulace, flexibilní trh práce (s marginální rolí odborů), snižování role státu v ekonomice, například prodejem podniků soukromému sektoru, snižováním výdajů apod., pokles zdanění, zvýšený nacionalismus, decentralizace rozhodování. Jedná se tedy o využití myšlenek neoliberalismu, neokonzervatismu a monetarismu. Ačkoli hospodářské výsledky krátkodobě nebyly dobré, dlouhodobě stál za nastartováním vysokého hospodářského růstu Velké Británie v 90. letech 20. století.

WIN (Whip Inflation Now)

– iniciativa amerického prezidenta Geralda Forda s cílem překonání vysoké inflace z roku 1974. V důsledku prvního ropného šoku byla ve Spojených státech amerických velmi vysoká míra inflace. Prezident se rozhodl zahájit protiinflační opatření a apelovat na americké domácnosti, aby více šetřily, dobrovolně omezovaly své utrácení a nezvyšovaly tlak na růst cen ze strany poptávky. Výsledky kampaně nebyly odpovídající, inflace zůstala problémem až do počátku 80. let 20. století.